

ДИНАМІКА САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ В ПЕРІОД 2013–2019 РР.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку України характеризується надзвичайно складною економічною, військово-політичною та соціальною ситуацією, що погіршується у зв'язку з наявністю де-факто військового протистояння на сході держави, а також відсутністю корінних реформ економічного характеру. Це змушує законодавця відповідним чином реагувати на сучасні виклики нормальному порядку функціонування та розвитку суспільних відносин. Не є винятком і сфера кримінально-правового регулювання суспільних відносин. У зв'язку з вищезазначеним до Кримінального кодексу України (далі – КК України) вноситься низка змін, особливо до статей, які стосуються кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (військових кримінальних правопорушень). Це зумовлюється тим, що після початку бойових дій на сході України суттєво збільшується кількість військових кримінальних правопорушень, одним із яких є самовільне залишення військової частини або місця служби. Тож особливо актуальним постає дослідження динаміки вчинення самовільного залишення військової частини або місця служби в період із 2013 по 2019 рр. включно.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Динаміка самовільного залишення військової частини або місця служби сьогодні ще не була предметом дослідження вітчизняних науковців. Проте окремі аспекти динаміки злочинності загалом, а також кримінальних правопорушень проти несення військової служби досліджували Ю.В. Александров,

Х.Д. Алікперов, В.В. Голіна, О.М. Джужа, А.Ф. Зелінський, Ю.Ф. Іванов, О.М. Литвак, О.М. Литвинов, Ю.І. Муромцева, М.І. Фіалка.

Формулювання завдання дослідження. У статті досліджується динаміка самовільного залишення військової частини або місця служби в період із 2013 по 2019 рр.

Виклад основного матеріалу. Дослідження слід розпочати з визначення поняття динаміки злочинності загалом. Категорія «динаміка злочинності» є одним із показників злочинності, під якими необхідно розуміти сукупність основних статистичних характеристик злочинності, що дають можливість здійснити кількісно-якісне вимірювання цього явища, а саме створити уявлення про її розміри, міру змінюваності, імовірність і величину майбутнього кримінального протиправного вияву, а також для розроблення предметних заходів щодо запобігання і протидії кримінально-протиправним проявам [1, с. 238]. Серед показників злочинності виділяються як кількісні, так і якісні. Динаміка злочинності належить до кількісних показників.

Погляди дослідників на поняття динаміки злочинності фактично тотожні. Так, наприклад, на думку Ю.Ф. Іванова, під динамікою злочинності необхідно розуміти показник, який безпосередньо відображає зміну її рівня та структури протягом того чи того часового періоду (року, трьох років, десяти років тощо) [2, с. 67]. Аналогічної позиції дотримується й О.М. Литвинов: динаміка злочинності – це кількісний показник злочинності, що безпосередньо відображає зміни її кількісних і якісних показників протягом певного часового про-

міжку (одного, двох, трьох, п'яти, десяти років тощо) [3, с. 59]. Ю.В. Александров вважає, що динаміка злочинності – це рух злочинності в часі в бік її зменшення, збільшення або ж стабілізації. З вищезазначеного визначення випливає, що її характеризують зміна рівня та структури злочинності в часі, тобто зміна кількісних і якісних показників злочинності на певній території за певний час [4, с. 54]. На думку В.В. Голіни, динаміка злочинності – це зміна всіх її показників загалом або їх елементів протягом певного відрізка часу [5, с. 59].

Отже, розглянувши думки дослідників щодо поняття динаміки злочинності, можемо зробити висновок, що під нею необхідно розуміти зміни її кількісних і якісних показників протягом певного часового проміжку. Тобто такі зміни стосуються кримінального правопорушення, зокрема кількості його вчинення в той чи інший проміжок часу.

Переходячи безпосередньо до аналізу динаміки самовільного залишення військової частини або місця служби, слід зазначити, що на неї впливає багато детермінант, які фактично за механізмом дії та змістом можна згрупувати у три напрями:

- правового характеру;
- соціально-демографічні;
- соціально-економічні, політичні, управлінські [6, с. 59].

Так, наприклад, причини й умови правового характеру пов'язані насамперед зі станом кримінального законодавства та правозастосовною практикою. Зокрема, розширення або звуження сфери кримінальної відповідальності, криміналізація або декриміналізація діянь неминуче впливають на рівень і структуру злочинності загалом і на кримінальне правопорушення, передбачене ст. 407 КК України. Тобто, якщо до початку бойових дій на Донбасі конструкція ст. 407 КК України не зазнавала змін, то після їх початку зміни до неї були внесені вже тричі. Така ситуація зумовлена зміною місця досліджуваного правопорушення в системі військових кримінальних правопорушень, оскільки цілком логічно, що після

початку бойових дій на Донбасі кардинально збільшується кількість кримінальних правопорушень, передбачених ст. 407 КК України.

Крім того, недоліки у правозастосовній практиці органів, які здійснюють боротьбу зі злочинністю, зокрема нереагування на випадки самовільного залишення військової частини або місця служби, також впливають на динаміку цього правопорушення [4, с. 57]. Тобто можемо констатувати, що не обліковані кримінальні правопорушення, передбачені ст. 407 КК України, не враховуються безпосередньо в динаміку цього правопорушення, а тому не відображаються в офіційній статистиці. Цей факт свідчить про високу латентність самовільного залишення військової частини або місця служби (під латентною злочинністю слід розуміти ті кримінальні правопорушення, що були вчинені, але не стали відомими правоохоронним органам, або ж стали їм відомі, проте були приховані ними від реєстрації) [7, с. 14]. На нашу думку, латентність самовільного залишення військової частини або місця служби суттєво впливає на динаміку.

Натомість демографічні зміни справляють не причинний, а функціональний вплив на злочинність загалом і на самовільне залишення військової частини або місця служби. Так, наприклад, згідно з даними перепису загальна кількість населення України у 2001 р. становила 48 млн 457 тис. осіб, серед яких чоловіків було 22 млн 441 тис. осіб (46,3% від загальної кількості населення) [8, с. 131]. Зауважимо, що минуло вже 19 років, але другого офіційного перепису ще не було проведено (його проведення планується у листопаді-грудні 2020 р.). Результати Всеукраїнського перепису населення 2020 р. стануть надійною базою для точного розуміння динаміки досліджуваного злочину, оскільки дадуть реальну інформацію про кількість населення. Проте певні напрацювання щодо перепису в Україні вже були. Так, за результатами оцінки наявного населення України, проведеного Кабінетом Міністрів України, станом на 1 грудня 2019 р. в Україні без урахування окупованих

територій і громадян, які живуть за кордоном, проживає 37 млн 289 тис. осіб [9].

Таким чином, вищезазначена статистика свідчить, що кількість населення в Україні зменшилася на понад 10 млн осіб. Ця цифра також суттєво впливає на динаміку вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 КК України, оскільки чим більше проживало б населення в державі, тим частіше потенційно було би вчинено відповідне кримінальне правопорушення, адже було би більше призвано осіб до строкової служби.

Проте не детермінанти правового характеру чи соціально-демографічні детермінанти, а саме соціально-економічні, політичні й управлінські здійснюють найбільш істотний, причинно зумовлений вплив на злочинність і її динаміку як у державі загалом, так і в окремих її регіонах [10, с. 119]. Тому, проаналізувавши ці детермінанти, можна спрогнозувати динаміку самовільного залишення військової частини або місця служби.

Так, наприклад, в останні роки в Україні суттєво знижується рівень життя населення, люди починають втрачати роботу. Крім того, з'явилося абсолютно нове поняття «раптова бідність», на що вплинули анексія Кримського півострова, бойові дії на Донбасі, підвищення курсу долара, підвищення цін на комунальні послуги, продукти харчування тощо [11]. Рівень заробітної плати суттєво не збільшується. Всі ці обставини змушують людей (насамперед чоловіків) шукати роботу, й одним із місць роботи, де можна одержати гідну заробітну платню, є армія, оскільки після початку неоголошеної війни на сході держави матеріальне і соціальне забезпечення військовослужбовців, як контрактників, так і службовців строкової служби, суттєво покращилося. Тому з огляду на значно більшу кількість військовослужбовців потенційно збільшується кількість можливо вчинених кримінальних правопорушень.

Так, станом на серпень 2020 р. у Збройних Силах України нараховується 246 689 осіб [12]. До початку бойових дій на Донбасі кількість

військовослужбовців становила 120 900 чоловік [13]. Можемо констатувати, що кількість військовослужбовців в Україні збільшилася вдвічі. Цей факт разом із активною фазою бойових дій у 2014–2015 рр. кардинально вплинув на динаміку кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 КК України.

Політичні й управлінські детермінанти меншою мірою впливають на динаміку самовільного залишення військової частини або місця служби, хоча не можна також забувати, що й досі в армії існує «дідівщина» – армійські деструктивні традиції та звички, що передаються від призову до призову та базуються на приниженні честі та гідності новоприбулих військовослужбовців старшими за віком, вислугою чи службовим становищем [14]. Чим поширеніша «дідівщина» в армії, тим більший ризик вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 КК України.

Щоправда, ст. 406 КК України встановлено кримінальну відповідальність за порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості, яке також можна трактувати як «дідівщину», оскільки вона проявляється у формі жорстокого, нелюдського та такого, що принижує честь і гідність, поводження здебільшого у формі психологічного насильства «старших» над «молодшими», і не кожен може таке витримати. Тому це також виступає однією з детермінант самовільного залишення військової частини або місця служби.

Як зазначає О.М. Джужа, диференціація правових, соціально-демографічних і соціально-економічних, політичних, управлінських факторів впливає на статистичну криву самовільного залишення військової частини або місця служби, яка є обов'язковою для об'єктивної оцінки реальних змін у її динаміці та майбутнього прогнозу динаміки цього кримінального правопорушення. Зниження чи зростання рівня цього кримінального правопорушення відбувається внаслідок як реальних соціальних змін рівня та структури самовільного залишення військової частини

Таблиця 1

**Динаміка самовільного залишення
військової частини або місця служби**

Рік	Кількість вироків
2013	12
2014	199
2015	1 651
2016	2 178
2017	2 411
2018	2 547
2019	753

або місця служби, так і правових змін у законодавчій характеристиці кола кримінально-караних діянь, у повноті обліку, реєстрації та в інших юридичних факторах тощо [15, с. 71]. Всі ці фактори впливають на динаміку самовільного залишення військової частини або місця служби.

Досліджуючи безпосередньо статистику самовільного залишення військової частини або місця служби, на нашу думку, найбільш доречно її аналізувати із 2013 р., оскільки динаміка з 2014 р. чітко продемонструє збільшення кількості таких правопорушень. У таблиці наведено кількість вироків за ст. 407 КК України.

Висновки. Таким чином, із 2013 до 2018 рр. включно кількість вироків за ст. 407 КК України постійно зростала і тільки із 2019 р. починає знижуватися. Такі показники свідчать про те, що динаміка самовільного залишення військової частини або місця служби йде на спад.

Анотація

У статті автор досліджує динаміку самовільного залишення військової частини або місця служби у період 2013–2019 рр. Обґрунтовано актуальність дослідження динаміки самовільного залишення військової частини або місця служби у зв'язку із бойовими діями на сході України.

Вивчається поняття динаміки злочинності, розкриваються її сутнісні характеристики. Визначені також основні детермінанти, які впливають на динаміку самовільного залишення військової частини або місця служби у період 2013–2019 рр.: детермінанти правового характеру; соціально-демографічні; соціально-економічні, політичні, управлінські. Зроблено висновок, що на самовільне залишення військової частини або місця служби у період 2013–2019 рр. впливають саме соціально-економічні детермінанти.

У статті уточнено, що самовільне залишення військової частини або місця служби є кримінальним правопорушенням із високим рівнем латентності, оскільки значна кількість таких випадків не обліковується і не відображається в офіційній статистиці. Зроблено висновок, що латентність самовільного залишення військової частини або місця служби суттєво впливає на динаміку.

Наведено статистичні дані про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 КК України, та визначено, що із 2013 до 2018 рр. включно кількість вироків за ст. 407 КК України постійно зростала і тільки із 2019 р. починає знижуватися. Зроблено висновок, що порівняно із 2013 р. у 2018 р. було винесено у 200 разів більше вироків суду.

Ключові слова: самовільне залишення військової частини або місця служби, детермінанти, динаміка, злочинність, соціально-економічні, правові, соціально-демографічні.

Найбільше вироків за ст. 407 КК України було винесено у період 2016–2018 рр., тобто після початку бойових дій на Сході України. Все це свідчить про те, що загострення ситуації на Донбасі кардинально вплинуло на динаміку досліджуваного кримінального правопорушення, оскільки порівняно з 2013 р. кількість вироків судів за ст. 407 КК України у 2018 р. збільшилася у 200 разів.

Vysotskyi P.G. Dynamics of illegal leaving of a military unit or place of service in the period of 2013–2019

Summary

In a scientific article, the author examines the dynamics of unauthorized leaving of a military unit or place of service in the period from 2013 to 2019. The article identifies the relevance of the study of the dynamics of leaving a military unit or place of service and substantiates that this study is important primarily with a dramatic increase in the number of criminal offenses under Article 407 of the Criminal Code of Ukraine due to hostilities in eastern Ukraine.

In particular, the scientific article explores the concept of the dynamics of crime in the views of scientists, reveals its essential characteristics. The main determinants that affect the dynamics of unauthorized leaving of a military unit or place of service in the period from 2013 to 2019 are also identified. The author defines the following determinants: determinants of a legal nature; socio-demographic determinants; socio-economic, political, managerial determinants. The article concludes that the unauthorized leaving of a military unit or place of service in the period from 2013 to 2019 is influenced by socio-economic determinants.

The scientific article clarifies that leaving a military unit or place of service is a criminal offense with a fairly high level of latency, as a significant number of the above criminal offense is not accounted for and is not reflected in official statistics. As a result, the article concludes that the latency of leaving a military unit or place of service significantly affects the dynamics.

The article provides statistics on the commission of a criminal offense under Art. 407 of the Criminal Code of Ukraine and determined that from 2013 to 2018 inclusive, the number of sentences under Art. 407 of the Criminal Code of Ukraine was constantly growing. Only from 2019, the number of sentences under this article of the Criminal Code of Ukraine is reduced. As a result, it was concluded that compared to 2013, in 2018, 200 times more court verdicts were issued.

Key words: unauthorized leaving of a military unit or place of service, determinants, dynamics, crime, socio-economic, legal, socio-demographic.

Список використаних джерел:

1. Фіалка М.І. До проблеми визначення змісту терміна «кримінологічна характеристика злочинності». *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 1. С. 237–246.
2. Іванов Ю.Ф. Кримінологія : навчальний посібник. Київ : Вид. Паливода А.В., 2006. 264 с.
3. Кримінологія: питання та відповіді : навчальний посібник / за заг. ред. О.М. Литвинова. Харків : Золота миля, 2015. 324 с.
4. Александров Ю.В., Гель А.П., Семаков Г.С. Кримінологія: Курс лекцій. Київ : МАУП, 2002. 295 с.
5. Кримінологія : підручник / за ред. В.В. Голіни, Б.М. Головкина. Харків : Право. 2014. 440 с.
6. Зелінський А.Ф. Кримінологія : навчальний посібник. Харків : Рубікон, 2000. 240 с.
7. Аликперов Х.Д. Понятие и причины латентной преступности / Науч.-метод. Сонет при прокуратуре АзССР; Бакинская спец. сред. школа милиции им. Н.К. Ризаева МВД СССР. Баку, 1989. 39 с.
8. Муромцева Ю.І. Демографія : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2009. 300 с.
9. В Україні живе 37,3 мільйона осіб – оцінка уряду. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/01/23/7238191/> (дата звернення: 21.10.2020).
10. Литвак О.М. Держава і злочинність : монографія. Київ : Атіка, 2004. 304 с.
11. Якість життя в Україні: оцінки експертів. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/yakist-zhittya-v-ukrayini-ocinki-ekspertiv/> (дата звернення: 21.10.2020).

12. Міноборони уточнило чисельність Збройних Сил України. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2020/08/zsu.html> (дата звернення: 21.10.2020).
13. Воєнна історія. URL: <https://www.mil.gov.ua/ministry/istoriya.html> (дата звернення: 21.10.2020).
14. Дідур О. Ганебна дідівщина – деструктивна традиція із «совка».
15. Кримінологія : навчальний посібник / за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Атіка, 2010. 312 с.